

EBİ SALT DANİ VE İBN TUMLUS'UN ÖNERME ANLAYIŞLARI

*İbrahim ÇAPAK**

Abu Salt Dani and Ibn Tumlus on propositions

This study explores Abu Salt Dani (d. 579/1134) and Ibn Tumlus's (1160-1223) examination of propositions. Firstly, it examines Abu Salt Dani's views on propositions, which can be summed up in four main categories: quality of proposition, quantity of proposition, mutuality of proposition and modality of proposition. Contrary to the approaches of most muslim logicians, he starts his survey with all types of modal proposition, which can be classified in four main categories: absolute, possible, necessary, impossible. Secondly, it examines Ibn Tumlus's views on proposition. Ibn Tumlus also examines quality of proposition, quantity of proposition, mutuality of proposition and modality of proposition. Furthermore, he examines, simple, component and conditional propositions. Finally, it will compare the approaches of these two logicians.

Keyword: Abu Salt Dani, Ibn Tumlus, logic, proposition, quality, quantity, necessary, possible, impossible, absolute.

Anahtar kelimeler: Ebu Salt Dani, İbn Tumlus, mantık, önerme, nitelik, nicelik, zorunluluk, mümkün, imkansız, mutlak.

Giriş

Önerme konusu, mantığın temel konularından biridir. Çünkü mantıkta her şey önermeler üzerine bina edilir. Herhangi bir akıl yürütmede açık veya gizli önermelerden faydalanmak zorundayız, aksi halde sonuca varmamız söz konusu olmaz. Bu nedenle önerme konusu bütün mantıkçılar tarafından önemsenmiş ve mantık kitaplarının “tasdikât” bölümünün temel konularından biri olmuştur.

Filozoflar tarafından bir çok önerme tanımı yapılmıştır. Bunlardan bir kaçını zikretmek gerekirse; Aristoteles (384-322) önermeyi, “bir şey hakkında bir şey tasdik etmek veya bir şey hakkında bir şey inkar etmektir” şeklinde tanımlarken;¹ Fârâbî (870-950), öncül ve önermenin hükümlerden meydana

* Arş.Gör.Dr., Sakarya Ü. İlahiyat F. Mantık Anabilim Dalı, capakibrahim@hotmail.com

geldiğini ifade ederek, “öncül” ve “önerme”yi “öyle bir sözdür ki, onda bir şeyle bir şey hakkında hüküm verilir” şeklinde tanımlar; “Zeyd gidiyor”, “Amr uzaklaşıyor”, “İnsan yürüyor” önermeleri gibi.² İbn Sina (980-1037) ise önermeyi, “kendisini doğru ve yanlış hükmünün takip etmesi bakımından iki şey arasındaki nisbettir”³ şeklinde tanımlayarak, Aristoteles’in tanımına benzer bir tanım ortaya koymaktadır. Ebherî (1200-1265) ve Katibî’nin (1220-1276/1292) önerme tanımları da bu tanımlara yakındır. Ebherî ve Katibî önermeyi, “söyleyeni hakkında ‘söylediği doğrudur veya yanlıştır’ demeye elverişli sözdür” şeklinde tanımlamaktadırlar. “Zeyd katiptir”, “Eğer güneş doğarsa gündüz olur” önermeleri gibi.⁴

Önerme konusu mantıkçılar arasında farklı şekillerde incelenmiştir. Meselâ, bazı mantıkçılar önermeyi tanımlayarak, sadece önermenin niceliği ve niteliği üzerinde dururken, bazıları bunlara ek olarak diğer önerme çeşitlerini de ele almışlardır. Ebi Salt Dani (1068-1134)⁵ de olduğu bazı mantıkçılar modaliteli önermeleri işlemezken, İbn Tumlus (1160-1223)⁶ gibileri modaliteli önermeleri de incelemişlerdir. Biz bu çalışmamızda, İspanyالی âlimlerden olan Ebi Salt Dani ve İbn Tumlus’un önermenin tanımı, unsurları ve çeşitleri kısaca önermeler hakkındaki görüşlerini ana hatlarıyla vererek, sonuç kısmında onların görüşlerinin kısa bir karşılaştırmasını yapmaya çalışacağız.

- ¹ Aristoteles, *Organon, II, Önerme*, (Çev. H. Ragıp Atademir), İstanbul 1996, s. 10; H. R., Atademir, *Aristo’nun Mantık ve İlim Anlayışı*, Ankara 1974, s. 107.
- ² Fârâbî, *Kıtabu Kıyasi’s-Sağır*, (nşr. M. Türker-Küyel) *Bazı Mantık Eserleri* içinde, Ankara 1990, s. 54.
- ³ İbn Sînâ, *en-Necat*, (thk. Muhyidin Sabri el-Kurdi) Mısır h.1331, s. 17.
- ⁴ Ebherî, *İsağuci*, Vezirhani Matbaası, 1287, s. 3; Necmeddin el-Katibî, *Risaletü’ş-Şemsîye, Islamic Philosophy* içinde, C. 89, Frankfurt 2000, s. 276.
- ⁵ Ebu Salt Umeyye ibn Ebi Salt ibn Abdulaziz el-Endulusî, 1068 tarihinde İspanya’ya bağlı olan Danya (Denia)’da doğdu. İskenderiye’ye oradan da Kahire’ye sürgün edildi. 1111 tarihinde tamamen özgürlüğüne kavuştuktan sonra Tunus’a yerleşti ve 1134 tarihinde burada vefat etti. Çeşitli bilimsel konularla ilgili eserler yazdı. Tıp alanında uzmanlaştı. Mantık ile ilgili olarak günümüze sadece *Kıtabu Takvimi’z-Zihni* adlı eseri ulaşmıştır. Bk. Nicholas Rescher, *The Development of Arabic Logic*, London, 1964. s. 167-168.
- ⁶ Ebu Haccac Yusuf ibn Muhammed ibn Tumlus 1160’lı yıllarda İspanya’da doğmuştur. İbn Tumlus’un günümüze sadece *Kıtabu’l Madhal li Sanâti’l-Mantık* adlı eseri ulaşmıştır. Tıp, felsefe özellikle de mantık ile ilgilenen İbn Tumlus, 1223 tarihinde doğduğu yer olan Alcira’da vefat etmiştir. Bk. Nicholas Rescher, *The Development of Arabic Logic*, London, 1964, s. 188.

1. Ebi Salt Dani'nin Önerme Anlayışı

Söz (kavl), “lafzın çeşitleri olan isim, kelime ve edatın bir araya getirilmesi ile ortaya çıkar” diyen Salt Dani burada sözden cümleyi kastetmektedir. Ona göre söz, tam ve tam olmayan olmak üzere ikiye ayrılır. Tam olmayan sözler fazladır. Tam olanlar da “cazim”, “emir”, “nida”, “talep” ve “dua” cümleleridir. Cazim (kesin) söz, doğru veya yanlış olabilen sözdür. “İnsan canlıdır”, “Zeyd yürüyendir” gibi.⁷ Verilen örneklerde görüldüğü gibi cazim söz ile önerme kastedilmektedir. Çünkü “emir”, “nida”, “talep”, “dua” cümlelerinin haber değeri yok iken, cazim sözün haber değeri vardır ve yanlış veya doğru olabilmektedir.

Terimler birleştirildiği zaman kendilerinden “soru”, “talep”, “temenni”, “ümit”, “hayret” ve “haber” cümleleri meydana gelir. Ebi Salt Dani için asıl önemli olan sonuncusu yani haber cümleleridir. Çünkü haber cümleleri hem hüküm ifade eder hem de bir sonuca varmak için kıyaslarda öncül olarak kullanılır. Yukarıda da ifade edildiği gibi önerme, kendisiyle “doğrudur” veya “yanlıştır” sonucuna varılan yargıdır. Meselâ, “Âlem sonradan değildir”, “Güneş doğmuşsa yıldızlar görünmez” veya “Âlem ya sonradan değildir ya da öncesizdir” diyen bir kimseye “doğru söyledin”; “İnsan taşır”, “Güneş doğmuşsa yıldızlar görünür”, diyen bir kimseye de “yanlış söyledin” denilebilir.⁸ Ebi Salt Dani, önermeleri temelde sünâî (ikili) ve sülâsî (üçlü) olmak üzere iki kısma ayırır. Sünâî, konu ile irtibatında yüklemının bağa ihtiyaç duymadığı önermelerdir. Sülâsî ise konu ile irtibatında yüklemının bağa ihtiyaç duyduğu önermelerdir.⁹ Yani sünâî önermeler, sadece konu ve yükleminden oluşurken, bu önermelere bir bağ ilave edildiğinde sülâsî olurlar.¹⁰

⁷ Ebi Salt Dani, *Kitabu't-Takvimi'z-Zihni, Islamic Philosophy* içinde, C. 81, Frankfurt, s. 16. Bk. Ali Durusoy, “İbn Sînâ'nın ‘el-Mücezû's-Sağır Fî'l-Mantık’ Adlı Risalesi”, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Derg., (Ayrı Basım) Sayı: 13-14-15, İstanbul 1997, s. 153.

⁸ Gazâlî, *Makasıdu'l-Felasife*, (thk. S. Dünya), Mısır 1961, s. 53.

⁹ İbn Sînâ da sünâî ve sülâsî önermelere değinmekte, sünâî önermeleri, konusu ile yüklemi arasındaki bağı açık olmayan, sülâsî önermeleri ise konusu ile yüklemi arasındaki bağı açık olan önermeler şeklinde tanımlamaktadır. Sünâî önermelere “Zeyd Katiptir” (Zeydun katibün), sülâsî önermelere ise “Zeyd katip olandır” (Zeydün huve katibun) önermelerini örnek vermektedir. Bkz. İbn Sînâ, *age.*, s. 15.

¹⁰ Bk. Ebi Salt Dani, *age.*, s. 17; M. Naci Bolay, *İbn Sînâ Mantığında Önermeler*, İstanbul 1994, s. 57.

Nicelikleri Bakımından Önermeler

Dani'ye göre önermenin tümelliği ve tikelliği onun niceliğini (kemiye) gösterir. Ebi Salt Dani, önermeyi niceliği bakımından tekil ve tümel olmak üzere ikiye ayırdıktan sonra; tümelî de, belirli (mahsure) ve belirsiz (muhamme) olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ona göre önermenin konusu, “Zeyd yürüyor” önermesinde olduğu gibi ya tekil (şahıs) ya da “İnsan canlıdır” önermesinde olduğu gibi tümel olur. Konusu tümel olan önerme ise ya belirli ya da belirsiz olur.¹¹ Söz konusu önerme çeşitlerini şöyle sıralamak mümkündür:

1. Tekil Önerme: Belirli bir şey hakkında olan yani konusu şahsi olan önermelerdir. “Zeyd alimdir”, “Zeyd katiptir” önermeleri gibi.¹²

2. Tümel Önerme: Yüklem konunun bütün fertlerini içine alıyorsa yani özne bütün kaplamıyla alınmışsa bu, tümel önerme olur. “Bütün insanlar akıllıdır” önermesi gibi.¹³ Biraz önce de ifade edildiği gibi bu tür önermeler belirli ve belirsiz olmak üzere ikiye ayrılırlar:

a. Belirli Önerme: Konusuna “bütün”, “hiçbir”, “bazı”, “bazı ...değildir” ve “bütün ...değildir” surlarıyla¹⁴ bağlanan önermedir.¹⁵ Yani yüklemli önermenin konusu tümel olur ve konunun niceliği açıkça belirtilirse, buna belirli önerme denir.¹⁶

Niceleyicisi (sur'u) “bütün” olan önerme tümel olumlu, niceleyicisi “hiçbir...değildir” olan önerme ise tümel olumsuz olur. Niceleyicisi “bazı” olan

¹¹ Ebi Salt Dani, *age.*, s. 17.

¹² Gazâlî, *el-Mustasfa min İlmi'l-Usul*, I.Mısır h. 1322, s. 36.

¹³ Necip Taylan, *Mantık Tarihi Problemleri*, İstanbul 1996, s. 109.

¹⁴ Yüklemli önermelerde kemiye üzerine delalet eden lafza “sur” adı verilir. Bu ya “tümel” ya da “tikel” olur. Konusu herhangi genel bir şey olan öncüller arasında, konusuna hükmün bazı veya hepsi hakkında olduğuna delalet eden şey izafe edilenler vardır ki bu hem olumluda hem de olumsuzda böyledir. Öncüle izafe edilenler şu sözlerimizdir: “Bütün”, “Herhangi”, “Bazı”, “Hiçbir” “Hepsi değil”. Bu kelimelere “sur”lar denir. Bk. Fârâbî, *Kütâbu Kıyasî's-Sağîr* (Nşr. Mübahat Türker-Küyel), *Fârâbî'nin Bazı Mantık Eserleri* içinde, Ankara 1990, s. 56; Abdülkuddus Bingöl, *Gelenbevi'nin Mantık Anlayışı*, İstanbul 1993, s. 49.

¹⁵ Ebi Salt Dani, *age.*, s. 17. Bk. Ali Durusoy, “İbn Sînâ'nın Mantıkü'l-Maşrikiyyin'i Üzerine Bir İnceleme”, İstanbul 1994-1995, s. 28.

¹⁶ M. Naci Bolay, *age.*, 1994, s. 46; Abdülkuddus Bingöl, *age.*, s. 49.

önerme tikel olumlu, niceleyicisi “bazı...değildir” veya “bütün ...değildir” olan önerme ise tikel olumsuz olur.¹⁷

Bütün insanlar canlıdır	Tümel olumlu önerme
Hiçbir insan taş değildir	Tümel olumsuz önerme
Bazı insanlar yazıcıdır	Tikel olumlu önerme

Bazı insanlar yazıcı değildir veya Bütün insanlar yazıcı değildir. Tikel olumsuz önerme.¹⁸

b. Belirsiz Önerme: “İnsan canlıdır” ve “Bitki cisimdir” önermelerinde olduğu gibi tümel ve tikel niceleyicilerle konuya bağlanmayan önermeye belirsiz önerme denir.¹⁹ Diğer bir ifade ile yüklemli önermenin konusu tümel olduğu halde hükmün niceliğini açıkça gözetmezse, yani hükmün tümelliğini veya tikelliğini açıklamazsa bu durumda konunun kaplamında ihtiva ettiği fertlerin tamamını ihtiva edip etmediği belirgin biçimde gösterilmiyor demektir. İşte bu durumdaki önermeye belirsiz önerme denir. “İnsan hüsrandır”, “İnsan hüsranda değildir”, “İnsan katiptir”, “İnsan katip değildir” önermeleri gibi.²⁰ Bu tür önermelerde konunun bir kısmını veya bütünü kastetmek mümkündür.

Niteliği Bakımından Önermeler

Dani’ye göre önermenin olumluluğu ve olumsuzluğu önermenin niteliği (keyfiyeti) olarak isimlendirilir. Niteliği bakımından önermeler birkaç çeşide ayrılırlar. Şöyle ki, önermenin yüklemi ya muhassal ya da gayri muhassal bir isimden oluşur. Eğer muhassal ise melekeye delalet eder ve basit önerme olarak isimlendirilir. Eğer yokluğa (ademe) delalet ediyorsa yoklu (ademî) önerme olarak isimlendirilir. Yüklemi gayri muhassal olan önerme ise ma’dûle olarak isimlendirilir. Dani sırasıyla zikredilen önermelere şu örnekleri vermektedir.

Zeyd âdildir	Basit önerme
Zeyd zalimdir	Yoklu önerme
Zeyd âdil olmayandır	Ma’dûle önerme

¹⁷ Bu önermeler sırasıyla A, E, I, O harfleri ile sembolize edilir. Bk. Doğan Özlem, *Mantık*, İstanbul 1999.

¹⁸ Ebi Salt Dani, *age.*, s. 17.

¹⁹ Ebi Salt Dani, *age.*, s. 17.

²⁰ M. Naci Bolay, *age.*, s. 46; Abdülkuddus Bingöl, *age.*, s. 49.

Zikredilen bu olumlu önermelerin her birisinin bir de olumsuz karşılıkları vardır.²¹

Görüldüğü gibi basit önerme, konusu da yüklemi de muhassal isimden oluşan önermedir. Eğer önermenin konusu veya yüklemi gayri muhassal olursa böyle önermelere “ma’dûle” denir. Meselâ, “İnsan olmayan beyazdır” veya “İnsan beyaz olmayandır” gibi. Zikredilen birinci önermenin konusu, ikinci önermenin yüklemi ma’dûledir. Basit ve yoklu (ademî) önermelerde olumsuzluk konunun veya yüklemnin bir parçası değil iken, ma’dûlede konunun veya yüklemnin bir parçasıdır.²²

İbn Sina’ya göre yoklu önerme, “yüklemi, zıt iki terimden daha düşük olan önermeye denir. “Zeyd zalimdir” önermesi gibi. Zikredilen bu önermede “zalimdir”in karşıtı olan “âdildir” ifadesi önermeden hariç tutulmuştur. Böylece Zeyd adillikten yoksun bırakılmıştır.²³

Karşı-Olum

Aynı terimlerden yapılmış iki önerme, ya nicelik, ya nitelik veya hem nicelik hem nitelik bakımından birbirinden farklı iseler, bu iki önerme arasında karşı olma (tekabül) gerçekleşir.²⁴ Dani, karşı-olum bakımından önermeleri tekil (şahsiye), belirsiz (muhmele), karşıt, alt karşıt ve çelişik olmak üzere beş kısma ayırmaktadır:

Tekil Önermeler: Tekil önermelerde, konu birliği olmalıdır. Yani her iki tekil önermede de konu aynı olmalıdır. “Zeyd katiptir”, “Zeyd katip değildir” önermeleri gibi.

Karşıt Önermeler: Karşıt önermelerin konularına tümel niceleyici bitişik olmalıdır. Yani önermenin biri “bütün”, diğeri ise “hiçbir” ifadesi ile başlamalıdır.²⁵ Diğer bir ifade ile, konu ve yüklemi aynı olan iki tümel önerme sadece nitelik bakımından farklı olursa, bunlara karşıt önermeler denir.²⁶ “Bütün atlar kişneyendir”, “Hiçbir at kişneyen değildir” önermeleri gibi.²⁷

²¹ Ebi Salt Dani, *age.*, s. 17-18.

²² M. Naci Bolay, *age.*, s. 55.

²³ İbn Sînâ, *en-Necat* (thk. Muhyidin Sabri el-Kurdi) Mısır 1938, s. 24.

²⁴ İbrahim Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, Ankara 2004, s. 127.

²⁵ Ebi Salt Dani, *age.*, s. 19.

²⁶ M. Naci Bolay, *age.*, s. 105.

²⁷ Ebi Salt Dani, *age.*, s. 19.

Alt Karşıt Önergeler: Bu tür önergelerin konuları tikel niceleyiciye bitişik olur. “Bazı insanlar katiptir”, “Bazı insanlar katip değildir” önergeleri gibi.²⁸ Yani konu ve yüklem aynı olan iki tikel önerme nitelik bakımından farklı iseler bunlara alt karşıt önergeler denir.²⁹

Çelişik Önergeler: Çelişik karşıt önergelerden birinin konusu tümel niceleyiciye, diğesinin konusu ise tikel niceleyiciye bitişik olur.³⁰ Başka bir ifade ile, konusu ve yüklemi aynı olan iki önerme, olumluluk ve olumsuzluk bakımından farklı iseler, çelişiktirler.³¹ Bu tür önergeler iki şekilde gerçekleşir. Birinci şekilde, konusu tümel niceleyiciye bitişik olan önerme olumlu, konusu tikel niceleyiciye bitişik olan önerme ise olumsuz olur. “Bütün insanlar akıllıdır”, “Bazı insanlar akıllı değildir” veya “Bütün insanlar akıllı değildir” önergeleri gibi. İkinci şekilde ise konusu tikel niceleyiciye bitişik olan önerme olumlu, tümel niceleyiciye bitişik olan önerme ise olumsuz olur. “Bazı insanlar filozoftur”, “Hiçbir insan filozof değildir” önergeleri gibi.

Belirsiz Önergeler: Tümel ve tikel niceleyicilerin yer almadığı; konusuna ait belirsizlik olan önergelerdir. “Canlılar duyulurdur (hassastır)”, “Canlılar duyulur değildir” önergeleri gibi.³² Salt Dani bazı klasik mantık kitaplarında “karşı-olum” başlığı altında ele alınan altık önermelere değinmemektedir.

Modalitesi Bakımından Önergeler

Dani’ye göre sünâi ve sülâsî olan önergelerin her biri modaliteli olabileceği gibi, modalitesiz de olabilir. Ona göre modalite, yüklem hangi açıdan konuyla irtibatlı olduğunu gösteren bir lafızdır. Modalitenin maddesinin zorunlu, mümkün ve imkansız olmak üzere üç cinsi vardır. Modalitesiz olan önergeler, mutlak veya vücudî önerme olarak isimlendirilir. Zorunlu; varlığı daimi olan, yok olmayan, sürekli var olandır. İmkansız, zorunlunun karşıtıdır. Mümkün, zorunlu olmayan şeydir ve muhalden bir şeyin kendisinde

²⁸ Ebi Salt Dani, *age.*, s. 19.

²⁹ M. Naci Bolay, *age.*, s. 106.

³⁰ Ebi Salt Dani, *age.*, s. 19.

³¹ M. Naci Bolay, *age.*, s.104.

³² Ebi Salt Dani, *age.*, s. 19; Fârâbî de karşı olumları aynı şekilde ele almaktadır. Ancak Fârâbî, “belirsiz önerme” ifadesi yerine “genel önerme” ifadesini kullanmaktadır. Bk. Fârâbî, *Kütâbu Kıyası’s-Sağır*, (Nşr. Mübahat Türker-Küyel), *Fârâbî’nin Bazı Mantık Eserleri* içinde, Ankara 1990, s. 57-58.

sunulmadığı varlık olarak farz edilir. Mümkün; çokluk, azlık ve eşitlik üzerine gerçekleşen olmak üzere üç kısma ayrılır. Bunlardan birincisi ilimlerde kullanılırken, diğerleri ilimlerde kullanılmaz.³³ Ebi Salt Dani, önermenin unsurlarını, modu da ekleyerek konu, yüklem ve bağ olmak üzere dört olarak kabul eder. O, mutlak sünâî önermeye “Zeyd yürüyor”, mutlak sülâsî önermeye ise “Zeyd yürüyendir” örneklerini verirken, modaliteli olan sünâîye “Zeyd’in yürümesi mümkündür”, modalitesi olan sülâsîye ise “Zeyd’in yürüyen olması mümkündür” önermelerini örnek olarak vermektedir.³⁴

2. İbn Tumlus’un Önerme Anlayışı

Ebi Salt Dani’de olduğu gibi İbn Tumlus da önermeleri sünâî ve sülâsî olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ona göre sünâî önermeler, konu ve yüklem olmak üzere iki lafızdan meydana gelen önermelerdir. Bu durumda “Zeyd yürüyor”, “Ahmet oynuyor” önermelerinde olduğu gibi yüklem, onu konuya bağlayacak bağ harfine ihtiyaç duymayan bir kelime olur. Sülâsî önermeler ise yüklem konuya bir bağla bağlandığı önermelerdir. Sülâsî önermelerde “Zeyd alimdir”, “Canlı gıdalanandır” önermelerinde olduğu gibi yüklem isim olur. Bu tür önermeler konu, yüklem ve bağ olmak üzere üç lafızdan oluştuğu için sülâsî olarak isimlendirilir.³⁵

Ebi Salt Dani’de olduğu gibi İbn Tumlus’a göre de söz ya tam olur ya da tam olmaz. Tam olanlar cazim (kesin), “emir”, “rica”, “nida” gibi cümlelerdir. Ancak bunlardan yargı ifade eden, önerme niteliği taşıyan sadece cazim sözlerdir. Dolayısıyla cazim söz doğru ya da yanlış olabilen sözdür. Bu duruma göre hem sünâî hem de sülâsî önermeler cazim olmaktadır. Cazim söz, basit ve bileşik (mürekkep) olmak üzere ikiye ayrılır.

Basit Önerme: Yüklemlili önerme de denilen, basit önerme “İnsan canlıdır”, “Bütün insanlar yürüyendir” önermelerinde olduğu gibi bir konu ve bir yüklemden meydana gelen önermedir.³⁶ Bu tür önermelerde yüklem zati bakımından konuya bağlı olur ve bağ veya şart edatına ihtiyaç yoktur. Fakat “Zeyd canlı olandır (zeydün huve hayvanun)” önermesinde olduğu gibi

³³ Ebi Salt Dani, *age.*, s. 17.

³⁴ Ebi Salt Dani, *age.*, s. 18.

³⁵ İbn Tumlus, *Kitabu'l Madhal li Sanâti'l-Mantık, Islamic Philosophy* içinde, Frankfurt 2000, s. 89.

³⁶ İbn Tumlus, *age.*, s. 81. Bk. Necati Öner, *Klasik Mantık*, Ankara 1996, s. 58; İbrahim Emiroğlu, *age.*, s. 110.

nisbet harflerine yer verilebilir. Basit önerme olumlu ve olumsuz olmak üzere ikiye ayrılır. Olumlu önerme, “Bu insan canlıdır” önermesinde olduğu gibi bir şeyi bir şeyle ispat etmek için verilen hükümdür. Olumsuz önerme ise, “Bu insan taş değildir” önermesinde olduğu gibi bir şeyi bir şeyden mahrum bırakmaktır.³⁷

Bileşik Önerme: Birden fazla yüklem veya konudan oluşan önermedir. Yüklemliler önermede sadece bir konu ve bir yüklem var ise bu tek bir önerme olur. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu tür önermelere basit önerme denir. Eğer konu ve yüklemden biri diğerinden veya ikisi de birden fazla ise böyle durumda yüklemliler önerme birden fazla önermeden oluşmuş olur ki, buna basit olmayan ya da bileşik önerme denir.³⁸

Şartlı Önerme: İbn Tumlus, bileşik önermenin bir çeşidi olan şartlı önermeleri ele alırken, onları klasik mantık kitaplarındaki bitişik şartlı ve ayrık şartlı ayrımına tabi tutmaz ve sadece bitişik şartlı önermeler üzerinde durur. Ona göre şartlı önerme, iki veya daha fazla yüklemliler önermeden oluşan önermedir. Şartlı önermede yer alan her yüklemliler önerme basit önerme olarak nitelenir ve bu basit önermelerin arasında onları şartlı hale dönüştüren bir şart edatı bulunur. Örneğin, “Eğer güneş doğarsa aydınlık olur” önermesi “Güneş doğar” ve “aydınlık olur” önermelerinden oluşan şartlı bir önermedir. “Güneş doğar” bir yüklemliler önerme, “aydınlık olur” ifadesi de diğer bir yüklemliler önermedir. Birinci önerme ikinci önermeye “ise” şart edatıyla bağlanmıştır. Çünkü ikinci önermenin gerçekleşmesi birinci önermenin gerçekleşmesi şartına bağlıdır.³⁹

İbn Tumlus’a göre önermenin anlamı değişmiyorsa önermenin konu ve yüklem yerlerini değiştirmek mümkündür. Örneğin, insan için “Canlı konuşandır” dendiğinde bundan sadece insanın konuşması anlaşılır ancak, “Canlı beyazdır veya katiptir veya mühendistir” dendiğinde birden fazla anlam anlaşılacağı için böyle bir önermede konu ve yüklem yerlerinin değiştirilmesi, tek bir önermeye delalet etmez. “Zeyd katiptir beyazdır” dediğimizde “Zeyd katiptir” ve “Zeyd beyazdır”, önermelerinden oluşan iki önerme anlaşılır. “İnsan düşünen canlıdır” dendiğinde insanın “düşünen”

³⁷ İbn Tumlus, *age.*, s. 82-83.

³⁸ İbn Tumlus, *age.*, s. 81.

³⁹ İbn Tumlus, *age.*, s. 82.

olması onun tabiatında, cevherinde vardır. Fakat “İnsan katiptir, mühendis-
tir” dendiğinde katiplik, mühendislik cevher değil, arazdır. ⁴⁰

Nicelikleri Bakımından Önergeler

Bir önermenin tümellik veya tikelliği, onun niceliğini (kemiyyetini) gösterir.⁴¹ İbn Tumlus nicelikleri bakımından önergeleri ele alırken, ilk önce bu tür önergelerin tekil ve tümel olarak ikiye ayrıldığını zikreder. Tümel önermeyi incelerken tikel önermeye de yer verir. Daha sonra tekil (şahsî) ve belirsiz (muhteme) önermeye dikkat çeker. Nihayetinde nicelikleri bakımından önergelerin; tekil, tikel, tümel ve belirsiz olmak üzere dörde ayrıldığını ifade eder. Ona göre tümel önergeler, ya niceleyici (sur) ile kayıtlanır ya da kayıtlanmaz. Niceleyici ile kayıtlanan önergeler, ya tümel niceleyici ile ya da tikel niceleyici ile kayıtlanır.

Tümel ve Tikel Önergeler: Yüklem konunun bütününe kapsıyorsa tümel, bir kısmını kapsıyorsa tikel olur. Tümel niceleyici ile kayıtlanan önerme olumlu olur. “Bütün insanlar canlıdır” önermesinde olduğu gibi. Bu önermenin olumsuzu “hiçbir...değildir” ifadesiyle olur. “Hiçbir insan taş değildir” önermesi gibi. Tikel niceleyici, “Bazı insanlar yazıcıdır” önermesinde olduğu gibi, olumlu önergelerde “bazı” ifadesiyle kullanılır.⁴² Tikel olumsuz önerme “Bazı insanlar katip değildir” veya “Bütün insanlar katip değildir” önergelerinde olduğu gibi, iki niceleyici ile yani “bazıdeğildir” ve “bütün ...değildir” ifadeleri ile gerçekleşir.⁴³

Tekil Önergeler, Konusu belirli bir şey hakkında olan önergelerdir. “Zeyd alimdir”, “Zeyd katiptir” gibi.⁴⁴

Belirsiz Önergeler: Bir önermede tümellik ve tikellik yok ise yani niceliği belli değil ise o önerme belirsiz önerme olur. “İnsan hüsrandır”, “İnsan hüsranda değildir” gibi.

Buna göre konusu bakımından bir önerme ya tümel ya tikel ya tekil ya da belirsiz olmaktadır. Bunlardan her biri ya olumlu ya da olumsuz olur. Örnekleri şöyledir:

⁴⁰ İbn Tumlus, *age.*, s. 98-99.

⁴¹ İbn Tumlus, *age.*, s. 84.

⁴² İbn Tumlus, *age.*, s. 83.

⁴³ İbn Tumlus, *age.*, s. 84.

⁴⁴ Gazâlî, *el-Mustasfa*, I. s. 36.

Zeyd katiptir.	Tekil olumlu
Zeyd katip değildir.	Tekil olumsuz
Bütün insanlar canlıdır.	Tümel olumlu
Hiçbir insan taş değildir.	Tümel olumsuz
Bazı insanlar beyazdır.	Tikel olumlu
Bazı insanlar beyaz değildir.	Tikel olumsuz.
İnsan beyazdır.	Belirsiz olumlu
İnsan beyaz değildir.	Belirsiz olumsuz

Görüldüğü gibi zikredilen bu önermeler dördü olumlu dördü olumsuz olmak üzere sekiz tanedir.⁴⁵

Nitelikleri Bakımından Önermeler

Bir önermenin olumlu veya olumsuz oluşuna, onun niteliği (keyfiyeti) denir.⁴⁶ Önermeler nitelikleri bakımından birkaç kısma ayrılırlar. Şöyle ki, bir önermenin yüklemi ya melekeye delalet eden muhassal bir isim olur ki, bu durumda basit önerme olarak isimlendirilir ya da yokluğa (ademe) delalet eden muhassal olur, yoklu (ademî) önerme olarak isimlendirilir ya da yüklemi gayri muhassal olur; ma'dûle önerme olarak isimlendirilir. Zikredilen önerme çeşitlerinin örnekleri şöyledir:

Zeyd alimdir	Olumlu basit önerme
Zeyd alim değildir	Olumsuz basit önerme
Zeyd cahildir	Olumlu yoklu
Zeyd cahil değildir	Olumsuz yoklu
Zeyd alim olmayandır	Olumlu ma'dûle
Zeyd alim olmayan değildir	Olumsuz ma'dûle ⁴⁷ .

İbn Tumlus, ma'dûlenin, hem sünâî hem de sūlasî, ayrıca hem olumlu hem de olumsuz olabileceğini ifade ederek şu örnekleri verir:

Zeyd yürümeyendir.	Sünâî olumlu ma'dûle
Zeyd yürümeyen değildir.	Sunâî olumsuz ma'dûle
Zeydin alim olmaması mümkündür.	Sūlasî olumlu ma'dûle
Zeydin adil olmaması mümkün değildir	Sulasî olumsuz ma'dûle.

⁴⁵ İbn Tumlus, *age.*, s. 84. Ayrıca Bk. Ali Durusoy, "İbn Sinâ'nın 'el-Mûcezü's-Sağir Fî'l-Mantık' Adlı Risalesi", s. 154.

⁴⁶ İbn Tumlus, *age.*, s. 84.

⁴⁷ İbn Tumlus, *age.*, s. 90.

Olumlu modaliteli ma'düle önermelerde olumsuzluk harfi hazf edilir, olumsuzlarda ise sürekli bulunur. Belirsiz ve tekil önermelerde de durum böyledir.⁴⁸

Karşı-Olum

Olumlu ve olumsuz önermeler bazen karşıt olurlar, bazen de olmazlar. Karşıt önermelerden biri doğrulandığında, zorunlu olarak diğeri yanlışlanmış olur. Karşıtlığın gerçekleşebilmesi için önermeler arasında konu ve yüklem ortaklığının yanı sıra kuvve, fiil, zaman, mekan, tümel, tikel, modalite, hal veya bunların dışında bir şart var ise aynı şartın diğeri önermede de bulunması gerekir.⁴⁹ Eğer “İnsan canlıdır”, “Taş canlı değildir” önermelerinde olduğu gibi, önermeler arasında konu birliği yoksa; yani konular birbirlerinden farklı ise karşıtlık gerçekleşmez. “Zeyd dün misafır idi”, “Zeyd misafır değildir” veya “Zeyd şu anda misafırdır” denirse önermeler arasında zaman farkı olduğu için karşıtlık olmaz. “Zeyd katıptır”, “Zeyd katip değildir” dendiğinde birinci önerme ile kuvve olarak katiplik, ikincisi ile de bilfiil olarak katiplik kastedilirse karşıtlık gerçekleşmez. Yine önermelerden biri tümel, diğeri tikel olarak alınır ise aralarında karşıtlık olmaz. “Zeyd yaralandı”, “Zeyd yaralanmadı” önermelerinden birinde savaşta yaralanma diğeri ise evde yaralanma kastedilirse karşıtlık gerçekleşmez. Diğeri şartlar da böyledir.⁵⁰

İbn Tumlus, karşı-olumun gerçekleşmesi ile ilgili zikrettiğimiz şartlara yer verdikten sonra aşağıdaki karşı olumları inceler:

a. Tekil Önermeler: Bu tür önermelerin karşıt olabilmeleri için tekil iki önermeden biri olumlu diğeri olumsuz olmalıdır.

Zeyd katıptır.

Zeyd katip değildir, önermelerinde olduğu gibi.

b. Karşıt Önermeler: Karşıt önermelerden biri tümel olumlu, diğeri ise tümel olumsuz olmalıdır.

Bütün insanlar canlıdır.

Hiçbir insan canlı değildir gibi.⁵¹

⁴⁸ İbn Tumlus, *age.*, s. 91.

⁴⁹ İbn Tumlus, *age.*, s. 84. Bk. Fârâbî, *Kitabu Kıyasî's-Sağır* (Nşr. Mübahat Türker-Küyel), *Fârâbî'nin Bazı Mantık Eserleri* içinde, Ankara 1990, s. 56-57.

⁵⁰ İbn Tumlus, *age.*, s. 85

⁵¹ İbn Tumlus, *age.*, aynı yer.

c. Alt Karşıt Önergeler: Alt karşıt önergelerden biri tikel olumlu, diğeri ise tikel olumsuz olmalıdır.

Bazı insanlar beyazdır.

Bazı insanlar beyaz değildir veya Bütün insanlar beyaz değildir, önermeleri gibi.

d. Çelişik Önergeler: Çelişik önermeler iki şekilde gerçekleşir. Birinci şekilde önermelerden biri, tümel olumlu, diğeri ise tikel olumsuz olur.

Bütün insanlar canlıdır.

Bazı insanlar canlı değildir, önermeleri gibi.

İkinci şekilde ise önermelerden biri tikel olumlu, diğeri ise tümel olumsuz olur.

Bazı insanlar canlıdır.

Hiçbir insan canlı değildir, önermeleri gibi.

e. Belirsiz Önergeler: Belirsiz önermelerin karşıt olabilmeleri için önermelerden biri olumlu, diğeri ise olumsuz olmalıdır.

İnsan canlıdır.

İnsan canlı değildir, önermeleri gibi.⁵²

Böylece İbn Tumlus tekil, karşıt, alt karşıt, çelişik ve belirsiz önermelerin karşı olumlarını ele almakta, Ebi Salt Dani gibi altık önermelere yer vermektedir.

Modal Önergelerde Karşı-Olum

İbn Tumlus'a göre modal önermelerin karşı-olumunda önermelerin bütün sınıfları maddesi bakımında ya mümkün ya zorunlu ya da mümteni olurlar.

Tekil Önergeler: Bu tür önermeler maddesi bakımından üç şekilde karşıt olabilirler:

1. Maddesinin zorunluluğu bakımından karşıtlık: Tekil önermeler, maddesinin zorunluluğu bakımından olumlu ve olumsuz olurlar. "Zeyd insandır", "Zeyd insan değildir" önermeleri gibi. Bu önermelerde yüklem olan

⁵² İbn Tumlus, *age.*, s. 86.

“insan” konu olan “Zeyd” için zorunludur. Bu tür önermelerin olumluları doğru, olumsuzları ise yanlıştır.

2. Maddesinin mümteni olması bakımından karşıtlık: Bu tür önermelerin olumsuzu doğru, olumlusu ise yanlıştır. “Zeyd taşır”, “Zeyd taş değildir” önermeleri gibi.

3. Maddesinin mümkün olması bakımından karşıtlık: “Zeyd dışarıdadır”, “Zeyd dışarıda değildir” önermelerinde olduğu gibi. Zeyd’in dışarıda olması şimdi için de, geçmiş için de söz konusu olabilir. Bu nedenle bu önermelere doğru da yanlıştır da denebilir.⁵³

Karşıtlık Önermeler: Bu tür önermelerde önermenin konusu tümel niceleyiciye bitişik olur.

Bütün insanlar canlıdır.

Hiçbir insan canlı değildir, önermeleri gibi.

Bu tür önermeler, maddesinin mümteni ve zorunlu olması bakımından yanlıştır ve doğru kısımlarına ayrılırlar. Maddesi bakımından zorunlu olan doğru önerme olumlu olur, yanlıştır olan ise olumsuz olur. Maddesi bakımından mümteni olan doğru önerme olumsuz, yanlıştır olan ise olumlu olur.

Bu tür önermelerin maddesi mümkün olduğunda ikisi de yanlıştır olur,

1. Maddesi bakımında zorunlu olan karşıtlara örnek;

Bütün insanlar canlıdır.

Hiçbir insan canlı değildir gibi.

2. Maddesi mümteni olan karşıtlara örnek;

Bütün insanlar taşır.

Hiçbir insan taş değildir.

3. Maddesi mümkün olan karşıtlara örnek;

Bütün insanlar katiptir.

Hiçbir insan katip değildir.⁵⁴

Çelişik Önermeler: Çelişik önermeler bütün maddelerde (mevâd) karşıtlık olumlu ve olumsuz olmak üzere kısımlara ayrılır. Çelişik önermeler, yukarıda

⁵³ İbn Tumlus, *age.*, aynı yer.

⁵⁴ İbn Tumlus, *age.*, s. 87.

da ifade edildiği gibi iki şekilde gerçekleşir: Birinci şekil, tümel olumlu ve tikel olumsuz önermelerden oluşur. Önce bu tür önermeyi maddesinin zorunluluğu açısından ele alalım. Örneği şöyledir;

Bütün insanlar canlıdır.

Bütün insanlar canlı değildir veya Bazı insanlar canlı değildir gibi.

Maddesi mümteni olduğunda;

Bütün insanlar taşdır.

Bazı insanlar taş değildir veya “Bütün insanlar taş değildir.

Maddesi mümkün olduğunda

Bütün insanlar katiptir.

Bazı insanlar katip değildir veya Bütün insanlar katip değildir. Bütün bu önermelerde biri doğrulanırsa diğeri yanlışlanır. Çelişik önermelerin ikinci şekli tikel olumlu ve tümel olumsuz önermeden oluşur. Örnek,

Maddesi zorunlu olduğunda,

Bazı insanlar canlıdır.

Hiçbir insan canlı değildir.

Maddesi mümteni olduğunda,

Bazı insanlar taşdır.

Hiçbir insan taş değildir.

Maddesi mümkün olduğunda,

Bazı insanlar katiptir.

Hiçbir insan katip değildir.

Alt Karşıt Önermeler: Bu tür önermeler, tikel niceleyici ile konuya bağlanır yani her iki önerme de tikel olur. Alt karşıt önermeler maddelerinin mümteni ve zorunlu olması bakımından doğru ve yanlış kısımlarına ayrılırlar. Her ikisi de mümkünde doğru olurlar.

Maddesinin zorunlu olması bakımından örneği;

Bazı insanlar canlıdır.

Bazı insanlar canlı değildir veya Bütün insanlar canlı değildir, önermeleri gibi.

Maddesinin mümteni olması bakımından örneği;

Bazı insanlar taştır.

Bazı insanlar taş değildir veya Bütün insanlar taş değildir.

Maddesinin mümkün olması bakımından örneği;

Bazı insanlar beyazdır.

Bazı insanlar beyaz değildir veya Bütün insanlar beyaz değildir.

Belirsiz Önergeler: Bu tür önermelerde kesinlikle tümel ve tikel niceleyici şart değildir. Bu tür önermeler doğruluk veya yanlışlıkları bakımından anlaşılır.⁵⁵

Modal Önergeler

Dani, gibi İbn Tumlus da önermelerin sünâi ve sülâsî olarak ikiye ayrıldığını, bunların her ikisinin de modaliteli olabileceklerini ifade eder. Ona göre söz konusu her iki önerme çeşidinde de konu için yüklem varlığının keyfiyetine delalet eden bir lafız bulunur. Bu lafız “modalite (cihet)” olarak isimlendirilir. Tumlus, önermeler konusunu işlerken konu için mümkün, zorunlu ve mümteni olmak üzere üç modaliteden söz eder ve bunlara sırasıyla “Zeyd’in âdil olması mümkündür”, “Zeyd’in âdil olması zorunludur” ve “Zeyd’in âdil olması imkansızdır” önermelerini örnek verir.⁵⁶ Ancak modal önermeler (cihâtü'l-kazâyâ) başlığında zorunlu, mümkün ve mutlak olmak üzere üç modalite üzerinde durur.⁵⁷ İbn Tumlus, söz konusu başlık altında sadece olumsuz modal önermeleri işlerken mümteni'ye değinir ve mümteninin, mümkünün olumsuzlanması halinde ortaya çıkabileceğini vurgular.⁵⁸

İbn Tumlus'un, modalite konusunda Fârâbî'yi takip ettiği söylenebilir. Çünkü Fârâbî'de olduğu gibi İbn Tumlus da modalitesi bakımından önermeleri zorunlu, mümkün ve mutlak kısımlarına ayırır. Mutlak, modalite alametlerinin kendisinde yer verilmediği önermedir. Mümkün, var olması da yok olması da söz konusu olabilen şeydir. Ancak hakiki mümkün, şu anda olmayan gelecekte olabilen şeydir. Zorunlu ise mutlaka olması gereken şeydir. Zorunlu üçe ayrılır: 1. Sürekli var olan, yok olmayan zorunluluk. Buna “vücudî zorunluluk” denir. 2. Konu var olduğu sürece konuda var olan zo-

⁵⁵ İbn Tumlus, *age.*, s. 88-89.

⁵⁶ İbn Tumlus, *age.*, s. 89, 99.

⁵⁷ İbn Tumlus, *age.*, s. 99.

⁵⁸ Bk İbn Tumlus, *age.*, s. 101.

runluluk. “Konu devam ettiği sürece konunun içeriğinin konuda olması zorunludur” gibi. 3. Yüklemin varlığı devam ettiği sürece konuda yer alan zorunluluk (konudan ayrılabilen zorunluluk). Ayrılabilen arazlar gibi.⁵⁹

Mutlak önerme ise ne zorunlu ne mümkün olan önermedir. Bu önermede konu ile yüklem birleşmesi önemlidir; Meselâ “Zeyd yürüyendir” denildiği zaman bununla Zeyd’in bilfiil yürüyen olduğu kastedilir ve bu önermede modalite alametleri dışarıda bırakılır. İbn Tumlus, bununla imkan ve zaruret olmadan yüklem konu için var olmasını kastediyor, ona göre böyle önermelere “mutlak veya vücudî” önermeler denir. Bir önerme maddesi bakımından zorunlu olabilir, modalitesi bakımından zorunlu olmayabilir, modalitesi zorunlu olabilir, maddesi zorunlu olmayabilir. Kısaca madde ve modalite birbirinden farklı olabilir.⁶⁰ Meselâ, “İnsanın canlı olması mümkündür” önermesi modalitesi bakımından mümkün, maddesi bakımından zorunludur. “İnsan zorunlu olarak canlıdır” önermesi hem maddesi hem de modalitesi bakımından zorunludur. “İnsan zorunlu olarak yürüyendir” önermesi ise modalitesi bakımından zorunlu, maddesi bakımından mümkündür. Yine Fârâbî’nin de işaret ettiği gibi bir önermenin modalitesi ve maddesi zorunlu olabilir; “İnsan zorunlu olarak canlıdır” ve “Üç zorunlu olarak tek sayıdır” gibi. Modalitesi ve maddesi mümkün olabilir; “İnsanın yürümesi mümkündür” gibi. Ve aynı şekilde önermenin modalitesi ve maddesi mutlak olabilir; “İnsan yürüyendir” gibi. Bu önerme ile Zeyd’in bilfiil yürüyen olduğu kastediliyorsa mutlak veya vücudîdir. Zeyd’in bilfiil yürüyor olduğu ifade edilirse mümkün ve zorunluluk ortadan kalkar ancak yüklem konudan ayrılmaz. Böyle önermeler “mutlak” olarak isimlendirilir çünkü onlarda kendilerinde kesinlikle modalite şart koşulmaz. “Vücudî” olarak isimlendirilir çünkü kendisinde imkan ve zorunluluk şart koşulmaksızın varlığa delalet eder.⁶¹ Mutlak önermenin “vücudî” olarak isimlendirilmesi, onun zorunluluk ve imkan şartı olmaksızın vücuda delalet etmesinden dolayıdır.⁶²

⁵⁹ İbn Tumlus, *age.*, s.100-101. Fârâbî için bk. Fârâbî, *Peri Hermenias (Kitabu'l-İbare)*, (nşr. Mübahat Türker-Küyel), Ankara 1990, s. 61-63.

⁶⁰ İbn Tumlus, *age.*, s. 99-100.

⁶¹ İbn Tumlus, *age.*, 100.

⁶² İsmail Köz, *İslam Mantıkçılarında Modalite Teorisi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2000, s. 170

Sonuç

Ebi Salt Dani ve İbn Tumlus, önermeleri sūnaî ve sūlasî olmak üzere ikiye ayırmakta ve benzer tanımlar yapmaktadırlar. Her iki mantıkçımıza göre de, sūnaî önermeler, konu ve yüklem olmak üzere iki lafızdan meydana gelir ve yüklemi konuya bağlayan bir bağa ihtiyaç yoktur. Sūlasî önermeler ise yüklem konuya bir bağla bağlandığı önermelerdir. Bu tür önermeler konu, yüklem ve bağ olmak üzere üç lafızdan oluştuğu için sūlasî olarak isimlendirilir. Ayrıca her ikisi de cazim sözü önemsemekte ve cazim sözün diğer cümlelerden farklı olduğunu ifade etmektedirler. Her ikisine göre de cazim söz doğru ve yanlış olabilen, haber değeri olan yargıdır. Ancak İbn Tumlus, cazim sözün basit ve bileşik olmak üzere ikiye ayırıp, bileşiğin altında şartlı önermeleri incelerken, bu bilgiler Ebi Salt Dani'de bulunmamaktadır.

Ebi Salt Dani, önermeyi niceliği bakımın tekil ve tümel olarak ikiye ayırdıktan sonra, tümeli de belirli ve belirsiz olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ona göre önermenin konusu, ya tekil ya da tümel olur. Konusu tümel olan önerme ise ya belirli ya da belirsiz olur. İbn Tumlus ise nicelikleri bakımından önermeleri ele alırken ilk önce bu tür önermelerin tekil ve tümel olarak ikiye ayrıldığını zikreder. Tümel önermeyi incelerken tikel önermeye de yer verir. Daha sonra tekil ve belirsiz önermeye dikkat çeker. Nihayetinde nicelikleri bakımından önermelerin; tekil, tikel, tümel ve belirsiz olmak üzere dörde ayrıldığını ifade eder. Böylece Ebi salt Dani, nicelikleri bakımından belirli önermelere değinirken İbn Tumlus, tikel ve belirsiz önermelere dikkat çekmektedir.

Hem Ebi Salt Dani hem de İbn Tumlus, nitelikleri bakımında önermeleri ele alırken, niteliği bakımından önermenin yüklemi ya muhassal ya da gayri muhassal bir isimden oluştuğunu ifade ederler. Onlara göre yüklem eğer muhassal bir isim ise melekeye delalet eder ve basit önerme olarak isimlendirilir. Eğer yokluğa (ademe) delalet ediyorsa yoklu önerme olarak isimlendirilir. Yüklemi gayri muhassal olan önerme ise ma'dûle olarak isimlendirilir.

Dani, karşı-olum (tekâbül) bakımından önermeleri tekil, belirsiz, karşıt, alt karşıt, çelişik olmak üzere beş kısma ayırmaktadır. Salt Dani, bazı klasik mantık kitaplarında karşı-olum başlığı altında ele alınan altık önermelere değinmemektedir. İbn Tumlus ise karşı-olumları ele alırken ilk önce hangi şartlar altında önermelerin birbirinin karşıtı olabileceğini örneklerle ortaya

koyar, daha sonra da Ebi Salt Dani'de olduğu gibi tekil önermeler, karşıt önermeler, alt karşıt önermeler, çelişik önermeler ve belirsiz önermelerin karşı olumlarını inceler. Ayrıca İbn Tumlus, Ebi salt Dani'den farklı olarak modal önermelerin karşı olumlarını da incelemektedir. Ona göre modal önermelerin karşı-olumunda önermelerin bütün sınıfları maddesi bakımında ya mümkün ya zorunlu ya da mümteni olurlar. Böylece İbn Tumlus, karşı olum başlığı altında incelediği bütün önermeleri bir de modalite açısından yani maddesinin mümkün, zorunlu ve mümteni olması bakımından inceler ve her birine örnekler verir. Ebi Salt Dani'de olduğu gibi İbn Tumlus da altık önermeler üzerinde durmaz.

Hem Ebi Salt Dani hem de İbn Tumlus'a göre sünaî ve sülasî olan önermelerin her biri modaliteli olabileceği gibi, modalitesiz de olabilir. Modalite, yüklemnin hangi açıdan konuyla irtibatlı olduğunu gösteren bir lafızdır. Modalitenin maddesinin zorunlu, mümkün ve imkansız olmak üzere üç cinsi vardır. Modalitesiz olan önermeler, mutlak veya vücudî önerme olarak isimlendirilir. Zorunlu; varlığı daimi olan, yok olmayan, sürekli var olandır. İmkansız; zorunlunun karşıtıdır. Mümkün, zorunlu olmayan şeydir ve muhalden bir şeyin kendisinde sunulmadığı varlık olarak kabul edilir. Mümkün; çokluk, azlık ve eşitlik üzerine gerçekleşen olmak üzere üç kısma ayrılır. Bunlardan birincisi ilimlerde kullanılırken, diğerleri ilimlerde kullanılmaz. İbn Tumlus, modalite konusunda neredeyse tamamen Fârâbî'yi takip etmektedir. Çünkü o da Fârâbî kadar ayrıntılı olmasa da modal önermelerdeki modalite ve madde ayırımına dikkat çekmekte ve örnekler vermektedir. Ebi salt Dani ile İbn Tumlus arasında modalitenin tanımı ve çeşitleri arasında paralellikler vardır.

Kısaca ifade etmek gerekirse önerme anlayışları bakımından Ebi Salt Dani ile İbn Tumlus arasında bazı konularda paralellikler olmakla beraber, İbn Tumlus önermeleri Ebi Salt Dani'den çok daha şümulü olarak incelemekte, onun önermelerle ilgili değinmediği bir çok noktayı ele almaktadır.